

Ермалёнак В.А.
УДЗЕЛ УРАДЖЭНЦАЎ МІЁРСКАГА РАЁНА Ў БАЯВЫХ ДЗЕЯННЯХ
НА ЗАХОДНІХ ФРАНТАХ ДРУГОЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ

Не глядзячы на тое, што пасля пачатку Другой сусветнай вайны прайшло амаль 75 гадоў, да гэтай пары недастаткова распрацавана тэма аб удзеле беларусаў у ваенных дзеяннях супраць фашыстаў не толькі на савецка-германскім фронце, але і на іншых франтах Другой сусветнай вайны, а таксама ў руху Супраціўлення. Асабліва гэта актуальна для заходніх раёнаў Беларусі, якія да вайны ўваходзілі ў склад II Рэчы Паспалітай. Наша даследаванне заснавана на матэрыялах, змешчаных у працы Юрыя Грыбоўскага [3], копіях дакументаў з архіваў Вялікабрытаніі, Польшчы, Францыі, Расіі, гістарычнага музея СШ № 3 [4]. У нашай працы прааналізуем на прыкладзе воінаў-землякоў з нашага раёна іх удзел у ваенных дзеяннях у складзе антыфашысцкай кааліцыі, а таксама прывядзём прыклады іх гераізму ў барацьбе супраць фашысцкіх захопнікаў на Заходніх франтах.

Зыходзячы з таго, што тэрыторыя сучаснага Міёрскага раёна знаходзілася пасля Рыжскага мірнага дагавору ў складзе Рэчы Паспалітай, нашы землякі прынялі свой першы бой з фашыстамі ўжо 1 верасня 1939 года. Мабілізацыя пачалася яшчэ 23 жніўня і працягвалася да паловы верасня 1939 года. Акрамя таго ўступілі ў бой тая салдаты польскага войска з нашай мясцовасці, якія праходзілі тэрміновую вайсковую службу. Таму мы знаходзім прозвішчы нашых землякоў, якія ваявалі ў найбольш значных бітвах верасня 1939 года. Так, ураджэнцы нашага раёна змагаліся ў складзе польскіх войск у бітвах на Млаве, удзельнічалі ў абароне паўвострава Хэль, крэпасці Модлін. Шмат нашых землякоў абараняла Варшаву. Адзін з гераічных прыкладаў змагання нашых землякоў – удзел у абароне польскай сталіцы Браніслава Гяча з в. Рачнёва. У складзе 3-й роты другога батальёна 144 палка ён прымаў удзел у абароне польскай сталіцы з 9 верасня. Гэты полк пад камандаваннем палкоўніка В.Дзюбкі трымаў абарону на заходнім напрамку, дзе наступалі дывізіі 8-й нямецкай арміі. Не глядзячы на несупынным бомбавыя ўдары з паветра і агонь цяжкай артылерыі полк, дзе ваяваў наш зямляк, дзень за днём адбівалі атакі ворага. Апошняя кропкай абароны, якую адстойваў разам з сябрамі наш зямляк, быў форт імя генерала Бема. Старыя, 19 стагоддзя ўмацаванні, не вытрымлівалі цяжкіх снарадаў і бомбаў, рассыпаліся ў друз, гінулі салдаты, але не здавалі сваіх пазіцый. Абаронцы вытрымалі тры генеральных штурмы нямецкіх войска. Як сведчыць даведка, выдадзеная камандзірам роты капітанам Камінскім Браніславу Гячу, яго рота спыніла супраціўленне толькі пасля капітуляцыі Варшавы, але не 28 верасня, а яшчэ ў акружэнні вяла бой да вечара наступнага дня. Нашаму земляку цудам удалося пазбегнуць палону і вярнуцца дадому [1]. Пасля паражэння Польшчы большасць ураджэнцаў раёна, якія ваявалі ў польскіх узброеных сілах і засталіся ў жывых, трапілі ў савецкі палон, меншая частка апынулася ў нямецкім палоне. Вярнуцца на радзіму ў верасні-лістападзе 1939 года змаглі не больш 30 % салдат польскай арміі. У асноўным гэта былі радавыя. Малодшыя афіцэры былі накіраваны ў лагеры для ваеннапалонных і большасць з іх у 1940 годзе былі расстрэляны ў Катыні, Старабельску, Асташкове. З тых, хто пазбег арышту, пачала фарміравацца арганізацыя Саюза ўзброенай барацьбы, а пазней яны прынялі ўдзел у баявых аперацыях у складзе 23–24 брыгад Арміі Краёвай. Частка ўдзельнікаў вайны 1939 года з былых ваеннапалонных і рэпрэсаваных прадстаўнікоў польскай інтэлігенцыі трапілі ў 1-ую армію Войска Польскага, якая пачала фарміравацца ў 1942 годзе на тэрыторыі савецкай краіны. У асноўным у яе шэрагі запісваліся прыхільнікі камуністычных поглядаў. З нашых землякоў быў афіцэрам у гэтым войску знакамiты ў будучым пісьменнік Ян Гушча. А ўраджэнец в. Дзедзінка, Аляксандр Даражкевіч, які ваяваў у 1-й арміі праславіўся тым, што першым у студзені 1944 года ўварваўся ў Варшаву і ўзняў над яе мурамі польскі сцяг. Яго біяграфія і здымак змешчаны ў музеі Войска Польскага [7].

Многія з удзельнікаў вайны 1939 года, пасля вызвалення раёна ў ліпені 1944 года былі мабілізаваны савецкім камандаваннем у склад 2-й Арміі Войска Польскага, якая прымала актыўны ўдзел у вызваленні Польшчы ад нямецкіх акупантаў і разгрому фашысцкай Германіі. Асабліва адзначаліся нашы землякі пры фарсіраванні рэк Віслы, Ніссы і Одэра. Шматлікімі польскімі і савецкімі ўзнагародамі за гераізм і мужнасць былі адзначаны Рубанік А., Сушко П., Анашка П., Адашкевіч Э., Мінчын І. і шмат інш. У адрозненні ад салдат, якія ваявалі ў складзе ўзброеных фарміраванняў на Захадзе, вайскоўцы 1-й і 2-й Армій Войска Польскага былі як і воіны, што ваявалі ў складзе Чырвонай арміі, залічаны ў шэрагі ветэранаў вайны.

Па-іншаму склаўся лёс былых польскіх вайскоўцаў нашых землякоў, якія патрапілі ў савецкі палон. Большасць іх было накіравана на будаўніцтва аэрадромаў і ваенных умацаванняў на

Украіне, адкуль пасля пачатку Вялікай Айчыннай вайны былі адпраўлены ў лагеры Комі АССР. Працавалі на лесапавале і ў шахтах, шмат хто памёр ад знясільваючай працы і голаду. Становішча іх змянілася, калі 30 ліпеня 1941 года быў падпісаны пакт Сікорскага-Майскага аб фарміраванні польскіх узброеных сіл з ваеннапалонных для сумеснай барацьбы супраць фашыстаў. Стварэнне войска было даручана генералу Уладзіславу Андэрсу. Не толькі ваеннапалонныя, але нават падлеткі і жанчыны з рэпрэсаваных у 1939–1941 гадах запісваліся добраахвотнікамі ў санітарную службу, абы пазбегнуць смерці ў лагерах. Па падліках сучасных беларускіх гісторыкаў колькасць беларусаў у яго войску складала каля 12 тысяч. Па нашых падліках ураджэнцаў Дзісенскага і Браслаўскага павеатаў было не менш, як 1000 вайскоўцаў. Большасць з іх трапіла ў 5-ю Польскую Крэсовую дывізію, якая таму і называлася “крэсвай”, што яе фарміраванне адбывалася з прадстаўнікоў “крэсаў усходніх”, так называлі палякі Заходнюю Беларусь.

Каб трапіць у войска, многія нашы землякі хавалі сваю сапраўдную нацыянальнасць і запісваліся палякамі, нават змяняючы сваё імя і веравызнанне. Так, праваслаўны Матэленак Сцяпан з в. Папоўшчына запісаўся католікам Стэфанам. Палякамі запісаліся і беларусы: У. Міклушонак з в. Стэфанова, А. Лагун з в. Беяўцы, А. Шокель з в. Картавія, Я. Мацок з Мацкоў і г.д. У нашым раёне пражывала шмат старавераў, якія служылі і ваявалі ў верасні 1939 года, яны таксама змаглі патрапіць у войска Андэрса: вось некаторыя іх прозвішчы: Ерамею з Мілеек, Васільеў з в.Трыбухі. У склад польскіх фарміраванняў траплялі нават яўрэі напрыклад: Мантэгерд Лейба з в. Гараўцы. Ужо пад час фарміравання войска панесла страты перш за ўсё ад цяжкіх кліматычных умоў. Знясілення палонам і лагерамі людзі не вытрымлівалі спякоты Сярэдняй Азіі і хваробаў. Вось толькі некаторыя прозвішчы нашых землякоў, якія памерлі, або загінулі пад час стварэння войска: Барцэвіч Мечыслаў з в. Язна, Баяр Іван з в. Гатоўка, Каяловіч Мікалай з Божай Волі, Кухта Міхаіл в. Генькі і шмат іншых. Разам з войскам Андэрса 5-ая Крэсовая дывізія пакінула тэрыторыю СССР у 1942 годзе і на працягу паўгода знаходзілася ў Іране, Іраку, дзе салдаты прымалі ўдзел у ахове аб’ектаў нафтавай прамысловасці. Увосень 1942 года з арміі Андэрса, выведзенай з СССР, быў утвораны 2-гі польскі корпус. Не гледзячы на тое, што тут не было баявых дзеянняў, дывізія несла страты.

Так, толькі ўраджэнцаў з Мёршчыны засталася навечна ў Іране больш 10 вайскоўцаў, у тым ліку падпалкоўнік Сігізмунд Жаба. Восенню 1942 года корпус быў накіраваны спачатку ў Палестыну, потым у Егіпет, а зімой 1943 года перакінуты на Апенінскі паўвостраў. Менавіта ў баях на італьянскай зямлі 5-ая крэсовая дывізія панесла найбольшыя страты. Тут дывізія атрымала неафіцыйную назву “Зубры” таму, што на рукавах былі нашыты нарукаўны знак з выявай сімвала Белавежскай пушчы. У складзе 1-га корпуса Андэрса нашы землякі праявілі мужнасць і гераізм пры штурме ўзвышша Сан-Анджэла і Монтэ-Касіна. У гістарычным музеі захоўваюцца дзесяткі ўспамінаў аб штурме непрыступных умацаванняў. Вось радкі ўспамінаў Міклушонка Уладзіміра з в. Стэфанова. “Быў мабілізаваны ў польскую армію ў жніўні 1939 года. Ваяваў пад Люблінам з фашыстамі з 1 верасня. Пасля паражэння Польшчы трапіў у палон да Чырвонай Арміі, спадзяваўся хутка вярнуцца да дому, дзе яго чакала жонка і трое дзяцей, але дарэмна. Будаваў на Украіне ваенныя дарогі, абарончыя збудаванні, аэрадром. Калі ў 1942 была створана з былых польскіх ваеннапалонных армія Андэрса, добраахвотнікам запісаўся ў яе шэрагі. Разам з корпусам трапіў спачатку ў Іран, потым Ірак, Палестыну, ваяваў у Афрыцы супраць танкавай арміі Роммеля. Запомніліся У.І. Міклушонку баі ў Лівійскай пустыні, дзе салдаты гінулі не толькі ад куль і снарадаў, але і ад невыноснай спёкі, смагі, хваробаў. Але сапраўдным пеклам, апавядаў пазней ветэран, былі баі ў Італіі пры штурме фашысцкай абарончай лініі пад горадам Монтэ-Касіна. Там паўгода безпасяхова вялі баі канадскія, амерыканская, французскія, новазеландскія дывізіі. І вось саюзнікі кінулі супраць непрыступнай гітлераўскай крэпасці корпус генерала Андэрса. Сем сутак вялі бой падраздзяленні, дзе плячо ў плячо змагаліся беларусы, палякі, украінцы, рускія. Уладзімір Міклушонак веў агонь прамой наводкай з зянітнай гарматы па наземных цэлях. Ствол гарматы не астываў. Наўкола дым і грукат. Нібы сцяна з асколкаў мін і снарадаў, бомбаў закрыла варожыя пазіцыі. Здавалася, прайсці праз яе жывому чалавеку, немагчыма. Але коштам вялікіх страт салдаты-андэрсавыцы ўзялі крэпасць Монтэ-Касіна” [2].

Мужнасць салдат 5-й Крэсвай дывізіі адзначыў і камандуючы 8-й Брытанскай Арміі генерал Олівеэр Ліз у лісце да камандуючага дывізіяй Нікадыма Суліка: “Хачу даслаць маё асабістае віншаванне Вам і Вашаму Штабу, а таксама ваенным аддзелам за іхні бліскучы чын у нядаўнім змаганні. У час авалодання ўзвышшам Сан-Анджэла і пунктам 575, што з’яўляліся ключавымі пазіцыямі нямецкай абароны, ваша дывізія праявіла высокі дух і зацягасць у змаганні пад час пра-

рыву нямецкай абароны” [5, с. 8]. Дывізія панесла значныя страты, у тым ліку і шмат нашых землякоў засталася навечна на магільніку Монтэ-Касіна: Дземідовіч А. в. Баяры, Маркевіч І. з в. Гарані, Крупка М. з в. Баравыя, Рамза Ф. з в. Барсукі, Мышко В. з в. Шніткі і шмат іншых. Пасля перамогі пад Монтэ-Касіна 5-ай Крэсавой дывізіі працягвала наступленне ўздоўж Адрыятыкі. Асабліва шмат загінула нашых землякоў пад Сан-Ларэттай. У іх ліку: Машара І. з в. Вялікае Сяло, Лях У. з в. Гняздзілава, Ляўковіч С. з в. Іванава і шмат іншых. З 1 па 18 жніўня 1944 г. яе салдаты прымалі ўдзел у авалоданні г. Анконай, сталіцай вобласці Маркэ. Пад час наступлення на Сан-Стэфана дывізія выконвала задачы цэлага корпусу. Да верасня 1944 года дывізія ўдзельнічала ў баях па фарсіраванню рэк Міса, Чэсана, Мэтара і Польша. Пасля невялікага адпачынку корпус Андэрса пачаў наступленне ў неспрыяльных умовах гарыстай мясцовасці Паўночных Апенінаў. “10 кастрычніка 1944 года 5-ая крэсавая авалодала Монтэ-Кроса (699 м.), Монтэ-Спінэ (600 м.) ад узроўня мора. Тады ж фарсіравалі раку Рабі. Разам з 5-м Брытанскім корпусам штурмавалі важны камунікацыйны вузел Форлі. Але найбольшыя страты дывізія панесла пад час наступлення на Балонію з 9 па 21 красавіка. Прозвішчы загінуўшых з нашай мясцовасці наступныя: Сівіцкі К. в. Маласць, Парфяновіч Г. з в. Лосава, Лапацкі В. в. Рубашкі, Крупка А., в. Пялікі, Кашталян С. в. Крапіўнікі, Арлоўскі Ф. в. Стараселле і інш. Па нашых падліках у баях у Італіі загінула, было паранена і прапала без весткі каля 30 працэнтаў ураджэнцаў нашага раёна [4]. Пасля заканчэння вайны, на пачатку 1946 года 2-гі корпус Андэрса быў перакінуты ў Англію, дзе ў хуткім часе расфарміраваны. Частка ветэранаў засталася на Захадзе; вярнуліся ў большасці тыя, хто ўжо заставіў да вайны свае сем’і.

Акрамя корпуса Андэрса ў меншай ступені нашы землякі ваявалі і ў іншых фарміраваннях на Захадзе. Некаторыя ўраджэнцы раёна ваявалі ў складзе ваенна-марскіх сіл. Мы ведаем, што некаторыя караблі польскага флоту змаглі ў 1939 годзе прарвацца ў Англію і прынялі ўдзел у баявых дзеяннях у складзе ваенна-марскіх сіл Вялікабрытаніі. На флот нашы землякі трапілі або праз тэрміновую службу, або былі афіцэрамі флоту. Найбольш вядомыя з іх чатыры браты афіцэры-маракі Станкевічы з маёнтка Якубава: Ян, Мамерт, Раман і Аляксандр. Усе яны скончылі Пецярбургскі марскі корпус, ваявалі афіцэрамі яшчэ ў першую Сусветную вайну на караблях Расійскага ваеннага флоту. Прынялі актыўны ўдзел у стварэнні марскога флота незалежнай Рэчы Паспалітай. Перад вайной Мамерт Станкевіч быў капітанам карабля “Пілсудзкі”, які быў пабудаваны ў 1935 годзе ў Італіі пад яго наглядам. Карабль у пачатку вайны здолеў прарвацца ў Англію. Але праз некалькі месяцаў, пад час руху марскога канвою ў Аўстралію, быў атакаваны нямецкай падводнай лодкай і патануў. Разам з караблём загінуў і яго капітан, наш зямляк Мамерт Танкевіч. Яго брат Раман, камандор-падпаручнік загінуў годам пазней [6, с. 52–54]. Нашы землякі ваявалі і ў складзе ваенна-паветраных сіл на Захадзе, якія прымалі ўдзел у абароне паветранай прасторы над Англіяй. І тут мы знаходзім загінуўшых: стралка Папкова Юрыя і капрала Янчэўскага Леапольда з Дзісны. Ураджэнцы раёна ваявалі і ў складзе польскай арміі ў Францыі. У 1940 годзе загінуў пры абароне горада Тура маёр Леўша Баляслаў. Змагаліся супраць фашыстаў нашы землякі і ў складзе першай асобнай парашутнай брыгады, якая была створана ў 1942 годзе. Яе салдаты вызвалілі Францыю і Галандыю, грамлі фашыстаў у Германіі. Шмат ураджэнцаў нашага раёна змагаліся і ў складзе 1-й польскай танкавай брыгады. Асаблівыя страты брыгада панесла пры вызваленні Францыі, Бельгіі, Галандыі. Пры ўзяцці горада Лан-Жумо загінуў Рачыцкі Напалеон з Дзісны, Скур’ят Уладзіслаў з в. Баравікі, пры фарсіраванні канала Аксель у Галандыі Рудак Мікалай з Забалоцця. Ваявалі нашы землякі і ў ваенных аддзелах Вялікабрытаніі ў ахове ваенных аб’ектаў, зенітных часцях. Многія загінулі пад час бамбардзіроўкі нямецкай авіяцыяй гарадоў Англіі.

Такім чынам, мужнасць і гераізм нашых землякоў і на Заходніх франтах наблізілі перамогу над фашызмам.

Літаратура

1. Архіў гістарычнага музея СШ № 3 г. Міёры. – Асноўны фонд. – Справа № 845.
2. Архіў гістарычнага музея СШ № 3. – Справа № 348.
3. Грыбоўскі, Ю. Беларусы ў польскіх рэгулярных вайсковых фармаваннях 1918–1945 / Ю. Грыбоўскі. – Санкт-Пецярбург: Неўскі Прасцяг, 2006. – 832 с.
4. Ермалёнак, В.А. Забытыя салдаты мінулай вайны / В.А. Ермалёнак // Міёрскія навіны. – 2007. – № 68.
5. Сянькевіч, А. Пра ўдзел беларусаў у баявых дзеяннях на Заходніх франтах Другой сусветнай вайны / А. Сянькевіч // Зважай. – 1977. – № 2. – С. 8.
6. Sawicz, Cz. Ostatnie mogikane z nad Dzwine / Cz. Sawicz. – 2000. – С. 54.
7. Aleksander Dorozkiewicz – Dziedzinka // przebrodzie.blog. – 2007 – Mode of access: <http://przebrodzie.blog.onet.pl/2007/02/23/aleksander-dorozkiewicz-dziedzinka/>. – Date of access: 01.03.2104